

УДК 37.091(477.53)»189/19»

Кікто С. М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

А Досліджені основні організаційно-педагогічні засади функціонування навчальних закладів Полтавської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Проаналізовані стандарти, зміст і форми освіти зазначеного періоду.

Ключові слова: зміст освіти, стандарт освіти, форми освіти, статут навчального закладу, педагогічні кадри.

Вступ. Сучасне реформування системи освіти в Україні вимагає перегляду підходів до визначення освітніх стандартів. Вони мають відображати нове бачення суспільного ідеалу освіченості, суспільні вимоги до освіти як основи соціокультурного становлення молодого людини, сприяти збереженню єдиного освітнього простору в державі, відігравати стабілізуючу та регламентуючу роль.

Реорганізація змісту освіти у руслі сучасних освітніх реформ передбачає українознавчу спрямованість, осучасненість змісту освіти, спрямованість на самостійне отримання, аналіз і застосування інформації, підвищену увагу до вивчення математики, поглиблене вивчення іноземних мов, економічних і технічних дисциплін, інформаційних технологій.

Отже, необхідно враховувати досвід реформування освітньої галузі, щоб забезпечити надання якісних освітніх послуг.

Метою статті є дослідити основні організаційно-педагогічні засади функціонування навчальних закладів Полтавської губернії другої половини ХІХ – початку ХХ століття та проаналізувати стандарти, зміст та форми освіти зазначеного періоду.

Вклад основного матеріалу. В Україні питання функціонування навчальних закладів регламентується Законами «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». В ст. 18 Закону «Про освіту» вказано, що навчальні заклади створюються органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, у т. ч. релігійними ор-

ганізаціями, статути (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку [2].

Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках.

На зміст освіти впливають об'єктивні (потреби суспільства у розвитку людини, науки й техніки, що супроводжуються появою нових ідей, теорій і докорінними змінами технологій) та суб'єктивні чинники (політика панівних сил суспільства, методологічні позиції вчених тощо).

Навчальні заклади діють на підставі власних статутів.

Існують різні форми освіти: денна, заочна, екстернат, дистанційна, перша та друга освіта, додаткова, перепідготовка та підвищення кваліфікації. Усі ці форми відбивають реальні потреби суспільства, особистості, економіки, виробництва.

Необхідною умовою розвитку педагогічної науки і практики, особливо на етапі реформування системи освіти є осмислення, реконструкція історико-педагогічного процесу, пізнання його закономірностей. У нинішніх умовах виникає необхідність розгляду історії педагогіки у широкому соціальному й антропологічному контекстах, привертання уваги до історичних коренів багатоаспектних процесів, які відбуваються у сучасному освітньому просторі України.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. характеризувався подальшою колонізацією українських земель, що входили до складу Російської імперії. Потреби капіталістичного виробництва, економіки, торгівлі, культури вимагали розвитку народної освіти. Проте зростаючі потреби Росії в освіті

гальмувалися переслідуванням української школи, наступом на її демократичні здобутки.

Початкова освіта з 1864 р. регламентувалася «Положенням про початкові народні училища». До початкових народних училищ відносилися елементарні школи всіх відомств (церковнопарафіяльні, міністерські, земські тощо).

Новим, згідно з положенням, було те, що початкові училища дозволялось відкривати органам місцевого самоврядування (земствам, містам), товариствам і приватним особам. Запроваджувалися колегіальні органи керівництва школами – повітові і губернські училищні ради.

Початкові школи характеризувалися тим, що були підпорядковані різним міністерствам і відомствам, приватним особам, окремим організаціям.

У Полтавській губернії в 1895 році було 736 початкових шкіл, а в 1916 році вже 1773 [4, с. 205]. На початок 1897 року в українських губерніях навчалася 703670 учнів [6, с. 254]. Складною була проблема змісту навчання. Незважаючи на різну підпорядкованість, зміст освіти в них майже не різнився і визначався принципами православ'я, самодержавства, становості, класової, національної та статевої нерівності. До того ж мережа шкіл була нерозвиненою, значна частина дітей не могла навчатися у школі.

Початкова школа складалася з однокласних та двокласних і вищих початкових училищ. В однокласних початкових школах учні вивчали Закон Божий, церковнослов'янську грамоту, російську мову (граматика, письмо, читання), арифметику, співи. При вивченні російської мови мало місце пояснювальне читання, на якому учні одержували елементарні відомості з історії, географії та природознавства.

Негативно впливали на якість освіти різна кількість навчальних тижнів і надзвичайно великий (подекуди катастрофічний) відсів учнів на кінець року. Тільки протягом 1914–1915 навчального року зі шкіл губернії вибули 16 тис. учнів, тобто 13 % їх загальної кількості [3, с. 7].

Деяко вищого рівня знань учні набували у двокласних училищах. Тут вивчалися географія з короткими відомостями про явища природи, креслення і малювання. Крім елементарної грамоти, учні ознайомлювалися із синтаксисом, мало місце літературне читання.

Із усіх існуючих початкових шкіл найкращими були земські школи, де вчителі використовували прогресивніші методи навчання, а зміст навчання у них був дещо ширшим, що передбачав ознайомлення дітей із відомостями з історії, природознавства.

Відповідно до потреб промисловості з кінця століття відкриваються професійно-технічні навчальні заклади. Їхня діяльність регламентувалася «Основними положеннями про промислові училища», прийнятими в 1888 році. Всі училища діяли на основі індивідуальних статутів, за нав-

чальними планами і програмами, що затверджувалися кожним навчальним закладом.

Зокрема, статут Миргородської художньо-промислової школи містив такі розділи: загальні положення, фінансування, управління, навчальна частина. На вивчення загальноосвітніх предметів відводилося до 30,4% загального часу. Курс навчання складав 3 роки і 1 рік практичних робіт [1].

Проблемним було питання педагогічних кадрів. Вчителями могли бути або церковники (священники, дяки), або світські особи. На відміну від церковників світські особи для вчительської діяльності повинні були мати спеціальний дозвіл училищної ради у вигляді посвідчення про добру моральність і благонадійність. Новим було й те, що вчителями початкових народних шкіл могли бути і жінки.

Реформа середньої освіти регламентувалася прийнятим у 1864 році «Статутом гімназій і прогімназій». Встановлювалися класичні і реальні гімназії, обидві із 7-річним терміном навчання, а також класичні і реальні прогімназії (замість повітових училищ) – неповні середні заклади, програма навчання яких дорівнювала першим чотирьом класам гімназій. Гімназії і прогімназії були окремо чоловічими і жіночими. У 1916 році в Полтавській губернії було 34 гімназії та училища різного профілю [3, с. 13].

Щоб обмежити середню освіту серед простого народу, у 70-х роках за міністра освіти Делянова було збільшено платню за навчання. Цей міністр відзначився і тим, що видав циркуляр, відомий в історії як «Циркуляр про кухарчиних дітей», за яким заборонялося приймати до гімназій дітей простого народу. Також створюються початкові школи, у яких усувалася наступність змісту освіти стосовно середніх навчальних закладів. До таких шкіл-тупиків відносилися міські училища, які запровадили у 1872 році замість повітових, а 1912 року були реорганізовані у вищі початкові училища. У них навчалися діти дрібних службовців, ремісників, торговців. До шкіл-тупиків належали і двокласні початкові училища. До речі сказати, що тупиковою в Росії була й педагогічна освіта, адже вчительські інститути давали середню освіту і не давали виходу до університету.

На розвиток освіти значною мірою впливала русифікаторська політика російського царизму. 1876 року було видано Закон про повну заборону української мови не тільки в школах, але й у суспільному житті взагалі. Наприклад, в Миргородській гімназії висіла табличка: «В стенах гимназии воспрещается воспитанникам говорить на молорусском языке» [5, с. 67].

Однак репресії не могли придушити прагнення передових педагогів і простих людей до рідної мови і навчання дітей рідною мовою. Представники різних повітових земств ініціювали звернення про необхідність навчання українською мовою

для підвищення якості знань учнів. Наприкінці 50-х років виникають недільні школи для дорослих і підлітків. У 1915 році Лубенське земське зібрання, в 1916 році Миргородське земське зібрання розглядали питання стосовно заборони викладання українською мовою [5, с. 80].

Вища освіта в Україні також залишалася недосконалою. На початок 1917 року на всій території України, що входила до складу Російської імперії, діяли 27 вищих навчальних закладів, у яких навчалася 35,2 тис. студентів. Право вступу до університету давали лише класичні гімназії, а реальні відкривали шлях тільки в технічні і сільськогосподарські вищі навчальні заклади.

У Полтавській губернії вищих навчальних закладів не існувало до 1917 року.

Висновок. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що освіта в Полтавській губернії у другій половині XIX – початку XX ст. розвивалася під впливом низки російських освітніх реформ. Зміни відбулися у початковій, середній, вищій освіті.

У Полтавській губернії склалася досить строката і заплутана система народної освіти: існувало по-

над 20 типів різних навчальних закладів різного підпорядкування. Зміст освіти в них майже не різнився і визначався принципами православ'я, самодержавства, становості, класової, національної та статевої нерівності. Ця система характеризувалася неузгодженістю навчальних планів початкових і середніх шкіл, наявністю шкіл-тупиків, відсутністю ступеневої освіти.

Треба зазначити, що саме земські навчальні заклади Полтавської губернії піклувалися про зміст та якість освітніх послуг, кадрове забезпечення навчального процесу і зіграли важливу роль у встановленні української національної школи.

Список використаних джерел

1. ДАПО Ф 837 оп. 1, спр. 4.
2. Закон України «Про освіту» 23 травня 1991 року № 1060-XII.
3. Наш рідний край (з історії освіти на Полтавщині в дореволюційний період) / [Жук В. Н., Пустовіт Т. П., Фісун М. А., Ханко В. М.] – Полтава, 1991. – Вип. 12. – 86 с.
4. Очерк состояния начального образования в Полтавской губернии / Статистическое Бюро Полтавского губернского земства. – Полтава : Типолитография М. Л. Старожицкого, 1897. – 417 с.
5. Сторінки історії Миргородщини : зб. наук. праць. Випуск другий. – Полтава : Вид-во «Рік», 2001. – 280 с.
6. Філоненко, О. Розвиток шкільної освіти в центральному регіоні України в імперську добу (з кінця XIX століття до 1917 року) / О. Філоненко // Наукові записки. – Вип. 8. – С. 251–256.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 20.12.2015

Кикто С. М. Организационно-педагогические аспекты функционирования учебных заведений Полтавской губернии.

А Исследованы основные организационно-педагогические аспекты функционирования учебных заведений Полтавской губернии второй половины XIX – начала XX столетия. Проанализированы стандарты, содержание и формы образования указанного периода.

Ключевые слова: содержание образования, стандарт образования, формы образования, устав учебного заведения, педагогические кадры.

Kikto S. M. Organizational and pedagogical aspects of Poltava province's educational establishments' function.

S The basic organizational and pedagogical aspects of Poltava province's educational establishments' function in the second half of XIX - early XX centuries are investigated. The standards, content and forms of education of a noted period are analyzed.

Key words: content of education, standard of education, forms of education, charter of educational establishment, teaching staff.